Een kleine schat in een zinken kist

Onbekende brieven en een boerenbedrieger van Bilderdijk

Op woensdag 28 maart 2018 ontving ik een e-mail van de neerlandica Marianne Meijer-Hezemans. Ze schreef me dat een jaarclubvriendin van haar, Katrientje Huyssen van Kattendijke, in het familiearchief een boekje met brieven van Willem Bilderdijk had ontdekt, gericht aan haar mans voorvader Johan Willem Huyssen van Kattendijke, en geschreven in het Latijn en het Nederlands. Het bundeltje bevatte ook een in de Bilderdijk-studie tot nu toe onbekend gebleven boerenbedrieger, die de dichter in 1802 te Brunswijk voor J.W. Huyssen van Kattendijke had getekend. Ten slotte was er ook nog een handgeschreven brief van Isaäc da Costa in opgenomen. Aangehecht stuurde ze me enkele foto's toe. Haar vraag of ik hier misschien in geïnteresseerd was, beschouwde ik als een retorische. Per ommegaande stuurde ik haar terug dat ik heel graag eens naar de brieven zou willen kijken. We maakten een afspraak op 5 april in Leiden, en om twaalf uur verschenen Marianne Meijer-Hezemans en Katrientje Huyssen van Kattendijke op mijn kamer op de universiteit. Terwijl zij koffie gingen drinken, kreeg ik de gelegenheid om scans te maken van deze bijzondere schat.

De brieven maken deel uit van het archief van de familie Huyssen van Kattendijke te Den Haag. Het boekje zit in een

2. Het zinken kistje geopend, met op de voorgrond het boekje met de brieven van Bilderdijk. Familiearchief Huyssen van Kattendijke, Den Haag.

1. Het zinken kistje waarin de Bilderdijk-brieven bewaard worden. Familiearchief Huyssen van Kattendijke, Den Haag.

zinken kist, waarin tot voor kort bijzondere documenten en zegels bewaard werden. Hierin berustte ook het reisverslag van W.J.C. Huyssen van Kattendijke (1816-1866), zoon van Johan Willem, waarvan in 2004 een editie is verschenen.[1] Die kist (volgens Katrientje 'iets groter dan formaat koffertje dat men mee mag nemen in het vliegtuig') is via de oudoom, grootvader en vader van haar man Hugo Huyssen van Kattendijke in zijn bezit gekomen. Bij de familie Huyssen van Kattendijke erft de oudste zoon de titel baron (de andere zonen zijn ridder en de dochters jonkvrouw), en het familiearchief. Omdat Hugo Huyssen van Kattendijke en zijn vrouw het geen ideale situatie vinden dat het archief van de ene generatie op de andere wordt overgedragen zonder dat de stukken toegankelijk zijn voor onderzoek, verkennen ze thans de mogelijkheid om de collectie over te dragen aan het Nationaal Archief. Daarbij is de hulp ingeschakeld van een archivaris.

De inhoud van het boekje

De Bilderdijk-brieven zijn ingeplakt in een boekje van 23,5 bij 19,8 centimeter met een bruin, gemarmerd omslag. Binnenin, op de versozijde van het gemarmerde papier, staat het familiewapen van Huyssen van Kattendijke, met de spreuk: 'Nec timide, nec tumide' ('Zonder vrees, zonder overmoed'). Hierna volgen twee Latijnse brieven. De eerste is gedateerd op 3 maart 1798, maar zonder plaats, en is ondertekend door een zekere Lootwitmaker, over wie verder niets bekend is. De tweede brief is geschreven door een zekere Villacensis en gericht aan Jan Huyssen van Kattendijcke. Plaats en datum ontbreken. Wel blijkt uit deze tweede brief dat Bilderdijk een gemeenschappelijke vriend van hen is; hij spreekt over 'noster amicus Bilderdyk' (onze vriend Bilderdijk). Deze Villacensis besluit zijn brief met de enigszins geheimzinnige woorden: 'Groet hen die gegroet moeten worden en zeg de weledele heer Bilderdijk dat ik al een tijd zit te wachten op wat hij me beloofd heeft.'

Vervolgens is in het boekje de onbekende, door Bilderdijk getekende boerenbedrieger ingeplakt. Daarna volgen dertien brieven van Bilderdijk aan Johan Willem Huyssen van Kattendijke, acht Latijnse en vijf Nederlandse (de antwoordbrie-

Een nieuw LIED.
VIVAT
Oranje!
CHARLIE
Duo
sospite
nunquam
Res equidem TROJÆ
victas fusasq.
fatebor.
ORANJE BOVEN.
Oranje boven
Van Zee- en
En teeke
Zoo
Gods gift aan't smeekend Volk bij't derde Staatsherstel;
Naast HEM de hoop des Lands, als HIJ de vloek der Hell'.
VINDICABO
ZUID-BEVE
De Hoek van Holland

ven van Bilderdijks leerling zijn vermoedelijk niet bewaard):

1. Latijnse brief, [Hildesheim], 7 maart 1799
2. Latijnse brief, Brunswijk, 18 juni 1799
3. Latijnse brief, Hildesheim, 5 november 1799
4. Latijnse brief, Hildesheim, 8 november 1799
5. Latijnse brief, Peine, 31 oktober 1800
6. Latijnse brief, [Brunswijk], 6 november 1800
7. Latijnse brief, Peine, 10 november 1800
8. Latijnse brief, Peine, 16 november 1800
9. Gedeeltelijk Nederlandse en Engelse brief, Brunswijk, 28 juni 1802
10. Nederlandse brief, Brunswijk, 20 juli 1803
11. Nederlandse brief, Brunswijk, 10 augustus 1803
12. Nederlandse brief, Brunswijk, 12 september 1803
13. Nederlandse brief, Leiden, 26 augustus 1806

In het convoluut zijn de brieven niet chronologisch opgenomen. De volgorde daar is als volgt: 1, 2, 4, 3, 5, 6, 9, 8, 7, 10, 11, 12, 13. Het boekje wordt besloten met een hier en daar wat moeilijk leesbare brief van Isaäc da Costa, gedateerd te Amsterdam, 14 december 1858.

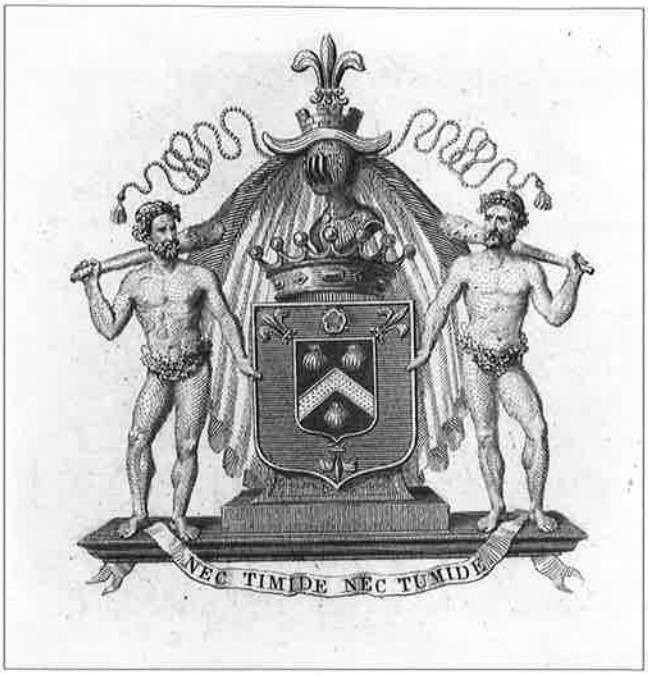

3. Het Wapen van de Zeeuwse familie Huyssen van Kattendijke. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

De familie Huyssen van Kattendijke

Over Johan Willem baron Huyssen van Kattendijke blijkt relatief weinig bekend te zijn, en ook in de Bilderdijk-studie komt zijn naam vrijwel niet voor. Hij werd geboren op 16 mei 1782 in Middelburg en stamde uit een Zeeuws regentengeslacht. Zijn vader was Willem Jacob Huyssen van Kattendijke (1758-1826), die in Leiden Rechten studeerde, en tussen 1781 en 1793 afwisselend schepen en raad van Middelburg was. Daarnaast was hij ook de ambachtsheer van de heerlijkheid Kattendijke op het eiland Zuid-Beveland (die de familie in 1612 verworven had) en raad ter Admiraliteit van Zeeland. In 1780 trouwde hij in het Zeeuwse Tholen met Catharina Maria Gerardina Turq (1761-1823). Twee jaar later werd hun zoon Johan Willem Huyssen van Kattendijke (1782-1854) geboren. Hoewel Willem Jacob pas in 1814 door Willem I in de Nederlandse adelstand verheven zou worden, was hij een telg uit een oude, vooraanstaande regentenfamilie.[2] Hij was een trouw aanhanger van de stadhouder Willem V en diens voogd, de hertog van Brunswijk. In de Franse tijd week hij met zijn gezin uit naar het Duitse Braunschweig, dat een verzamelplaats van Nederlandse emigrés was.[3] Hier trad hij in dienst als kamerheer van prinses Louise, de dochter van Willem V, die getrouwd was met Karel Georg August erfprins van Brunswijk-Wolffenbüttel. Zijn zoon Johan Willem was vanaf 1802 kamerjonker en sinds 1806 kamerheer van de hertog van Brunswijk.[4]

Ook Bilderdijk vestigde zich, zoals bekend, in Brunswijk, in 1797, nadat hij eerst enige tijd in Engeland had doorgebracht. Zijn geliefde Katharina Wilhelmina Schweickhardt, die hij in Londen had ontmoet en hem naar Duitsland volgde, zou zich eerst in Hildesheim en later in Peine vestigen, op respectievelijk veertig en twintig kilometer afstand. Pas eind 1801 gingen ze in Brunswijk samenwonen; in 1802 zou Bilderdijk officieel van zijn eerste vrouw scheiden.

In Brunswijk raakte Bilderdijk bekend met enkele vooraanstaande Nederlandse families, onder wie de familie Huyssen van Kattendijke. In de vijfde brief aan Johan Willem schrijft hij dat hij verknocht is geraakt aan de familie, al weten we verder weinig over hun contact.[5] Op 4 mei 1799 stuurde hij Wilhelmina een theeblik ('tea caddy'), dat hij van mevrouw Kattendijke als geschenk gekregen had.[6] Een klein jaar later, op 29 maart 1800, schreef de dichter aan zijn geliefde dat hij haar met een onverwacht bezoekje in Hildesheim had willen verrassen, maar dat 'Mylady' Kattendijke het niet verantwoord had gevonden dat hij per paard reisde, omdat er verhalen de ronde deden over 'highway robberies committed at broad day light'.[7]

Ook weten we dat mevrouw Van Kattendijke financieel bijdroeg aan de kostschool van Bilderdijks dochter Louïse Sibille.[8] Het meisje verbleef tussen 1800 en 1801 in Celle en nadien in Hannover. Uit dankbaarheid wilde het meisje haar eind 1800 een nieuwjaarsbrief sturen, vergezeld van een zelfgemaakt geschenk.[9] Bilderdijk instrueerde zijn dochter dat zij in de brief haar weldoenster moest aanspreken met de titel: 'HoogWelgeboren Vrouwe'.[10] Op 7 juni 1802 schreef Bilderdijk een brief aan Louïse, die dan in Utrecht woont, die hij meegaf aan vader Huyssen van Kattendijke, die kennelijk naar Nederland zou reizen. Twaalf dagen later blijkt ook mevrouw Kattendijke aldaar een brief aan Louïse te hebben overhandigd.[11]

De latere minister Anton Reinhard Falck maakte tussen 1799 en 1800 een reis door Duitsland, waar hij kennismaakte met de verbannen dichter. In een brief aan zijn vader merkte hij op: 'De lang gewenschte kennis van Bilderdijk heb ik hier gemaakt, en zeer sterk gecultiveerd.' Later herinnerde hij zich: 'Ik achtte mij te dier tijd grootelijks bevoorrecht door het kennis maken met Bilderdijk, dien ik te Brunswijk in het huis van den heer Kattendijke ontmoette.'[12] Bilderdijk op zijn beurt ontmoette in 1809 ten huize van de Kattendijkes stadhouder Willem V, bij welke gelegenheid de dichter een 'speech' zou hebben gehouden.[13]

Opvallend is dat Bilderdijk alleen correspondeerde met Johan Willem en niet met diens vader, Willem Jacob, die slechts twee jaar jonger was dan hijzelf. Dat hing ermee samen dat Bilderdijk ten huize van de familie lesgaf aan diens zoon. Een aanduiding van de naam Kattendijke komt regelmatig voor in boekjes waarin hij zijn lessen noteerde.[14] Zoals bekend voorzag Bilderdijk gedurende zijn Brunswijkse jaren in zijn levensonderhoud met het geven van privaatlessen. 'Ik leef tegenwoordig

4. Portret van Johan Willem Huyssen van Kattendijke (1782-1854). Collectie Brantsen van de Zyp Stichting, Arnhem.

met moeite van 't geen 't onderwijs 't welk ik in verschillende wetenschappen geeve, my opleevert,' schreef hij in deze tijd.[15] Doorgaans gaf hij zo'n vijftig lessen per week, van maandag tot en met zaterdag. Tot november 1799 had hij zeven leerlingen, daarna nam het aantal toe tot elf in januari.[16] Hij beweerde dat hij twaalf of dertien lessen per dag gaf: over redekunde, metafysica, wis- en sterrenkunde, aardrijkskunde, teken-, schilder- en bouwkunst, natuur-, staats- en burgerrecht, geschiedenis, Griekse en Romeinse Oudheid, oude en moderne talen en letterkunde.[17] Kortom, zoals Bilderdijk stelde: 'in omni re scibili' (in alles wat er te weten valt).[18] Naar eigen zeggen gaf hij tien lessen per week ten huize van de Kattendijkes.[19] Johan Willem doceerde hij, afgaande op de brieven, vooral Latijn. Zo moest hij van Bilderdijk onder meer Ovidius lezen. Dat is vermoedelijk de reden dat Bilderdijk zijn brieven aan Johan Willem aanvankelijk in het Latijn schreef, en het ligt voor de hand dat de (niet overgeleverde) antwoordbrieven in dezelfde taal gesteld waren.

De inhoud van de brieven

De inhoud van de dertien brieven is niet opzienbarend. Bilderdijk komt erin naar voren zoals we hem uit zijn andere epistels kennen: geleerd, maar ook klagend over zijn gezondheid. Wel bieden de brieven een inkijkje in zijn rol als privaatdocent in Brunswijk, waarover we niet zo goed zijn ingelicht. Het is aardig om te zien dat Bilderdijk een vriendschappelijke relatie met de jonge Huyssen van Kattendijke onderhield. Hoewel Bilderdijk zijn leraar was, voelde hij een soort vaderlijke genegenheid voor hem, en probeerde hij zijn studielust te stimuleren.

In de eerste brief aan zijn leerling van 7 maart 1799 verontschuldigt Bilderdijk zich dat de les vervalt. Hij belooft dat als de jongen schade zal ondervinden van Bilderdijks afzegging, hij dat op een andere dag graag met een dubbele of driedubbele les zal compenseren. De volgende is van 18 juni van dat jaar en bevat wederom een excuus, ditmaal omdat hij een boek niet heeft langsgebracht, zoals hij beloofd had. Hij had de hele dag ziek op bed gelegen, met pijn in hoofd en borst. Bilderdijk besluit de brief aan de 'hooggeëerde jongeling' met het overbrengen van een heilwens aan zijn ouders en de mededeling dat hij op hem gesteld is.

Die vleierij, die ongetwijfeld samenhing met Bilderdijks financiële afhankelijkheid van de familie, zien we ook terug in zijn brief van 5 november 1799. Hoewel hij met vakantie is, bij zijn vrouw in Hildesheim verblijft en geen nieuws heeft, schrijft de dichter hoezeer hij aan de jonge Kattendijke verknocht is. Het spijt hem dat diens studie van het Latijn door zijn afwezigheid vertraging oploopt. Maar zijn brief heeft ook nog een andere boodschap. Bilderdijk drukt hem op het hart zijn opgegeven leeswerk niet te verwaarlozen en genoeg tijd te besteden aan de studie van Ovidius. Om te voorkomen dat hij Bilderdijk zou vergeten, moest zijn brief ervoor zorgen dat het net was alsof hij persoonlijk naast hem stond.

In de brieven van 8 november 1799 en 31 oktober 1800 zegt Bilderdijk weer zijn les af, de eerste keer wegens omstandigheden die hij mondeling belooft toe te lichten, de tweede keer wegens ziekte; hij heeft koorts en zijn linkerbeen is erg opgezwollen, zodat hij niet kan lopen. Een week later, terug in Brunswijk, lijdt hij nog altijd aan hetzelfde ongemak, zodat hij zijn leerling verzoekt hem bij gelegenheid eens te komen opzoeken. Op 10 november schrijft hij zijn leerling vanuit Peine (waarheen Wilhelmina was verhuisd) dat hij weer wat is opgeknapt, maar dat het die nacht zwaar gestormd heeft, zodat hij bang was bedolven te worden onder instortende gebouwen en rondvliegende dakpannen en stenen. Op 16 november beklaagt hij zich, wederom vanuit Peine, opnieuw over zijn fysieke achteruitgang en geestelijke zwakte; hij heeft genoeg van zijn bed en het gedwongen leven van nietsdoen.

Uit 1801 zijn geen brieven overgeleverd. De volgende van Bilderdijk is gedateerd op 28 juni 1802. De jonge Huyssen van Kattendijke is dan op reis in Londen, nadat hij eerst Bilderdijks geboortestad Amsterdam bezocht heeft. De dichter haalt enkele herinneringen op aan zijn eigen reis naar Londen en geeft zijn ongezouten mening over Engels amusement ('stijf'). Een jaar later is Huyssen van Kattendijke kennelijk weer in Amsterdam, want Bilderdijk vraagt hem om exemplaar van een pas verschenen dichtbundel van zijn hand mee te nemen (20 juli 1803).[20] In augustus reist hij door naar Parijs, waar hij een brief van Bilderdijk ontvangt. Hoewel de dichter er, voor zover we weten, zelf nooit geweest is, doet hij het voorkomen alsof hij alle bezienswaardigheden van de stad met eigen ogen heeft gezien. Verder klaagt Bilderdijk over het ondraaglijk hete zomerweer en de ongezonde atmosfeer.

De brief van 10 augustus 1803 bevat twee voor de Bilderdijk-studie nieuwe gegevens. Bilderdijk schrijft dat hij van de 'Heer Lampsins' een *anodine necklace* voor zijn 'kleine' (vermoedelijk zijn dochtertje Wilhelmina Irene) toegezonden had gekregen. Dat was een kralenketting, waarvan men ten onrechte geloofde dat die de gevaren van het doorkomen van melktanden verminderde. Of Bilderdijk de ketting gebruikte, is onbekend. Nieuw is ook dat hij in 1803 noodgedwongen in Brunswijk van woning moest wisselen, nadat hij, zoals hij het verwoordde, verjaagd was door een 'Joodschen Hofafgent' uit Hannover, die de woning aan hem had onderverhuurd. Wie die hofagent was en wat er is voorgevallen, weten we niet.

Op 12 september 1803, Kattendijke is dan weer in Nederland, vraagt Bilderdijk of hij een manuscript voor hem wil meenemen van zijn overleden vader, dat bij zijn broer berust.

Bilderdijks laatste brief is van drie jaar later, 26 augustus 1806, en geschreven vanuit Leiden, waar Bilderdijk eind maart

was gearriveerd. Uit een ander schrijven, van Wilhelmina aan haar man, weten we dat de jonge Van Kattendijke – toen Bilderdijk nog onderweg was – al twee keer bij haar langsgekomen was om te horen of er al bericht van hem was.[21] Daaruit kunnen we afleiden dat Johan Willem ook op Bilderdijk gesteld was. Nu hij zich in Leiden gevestigd had en zijn vrouw en kinderen zich eindelijk bij hem hadden gevoegd, was het tijd om zijn leerling en diens familie te bedanken voor alles wat ze voor hem gedaan hadden.

Hoe het verder ging

Vanaf dat moment komt de naam Huyssen van Kattendijke in Bilderdijks correspondentie niet meer voor. Johan Willem zou met succes carrière in de Nederlandse politiek maken. Tot 1820 was hij kamerheer van de hertog van Brunswijk. Daarna trad hij in dienst van Oranje, als secretaris van het Kabinet des Konings (1823-1829) onder Willem I en nadien als hofmaarschalk (1829-1847) onder Willem I en Willem II. Op 6 oktober 1841 benoemde Willem II hem tot interim minister van Buitenlandse Zaken, als opvolger van Johan Gijsbert Verstolk van Soelen, die met zijn gezondheid sukkelde. Hoewel Huyssen van Kattendijke ervan uitging dat hij dit slechts drie maanden hoefde te doen, vervulde hij deze functie twee jaar, tot 21 september 1843. Daarna kreeg hij van Willem II, uit dankbaarheid, de eretitel 'minister van staat'. Tussen 1844 en 1849 was hij lid van de Eerste Kamer. In die hoedanigheid stemde hij vóór Thorbeckes grondwetswijziging van 1848.[22] Het was maar goed dat Bilderdijk toen al zeventien jaar dood was, want dat zou hem een gruwel geweest zijn.

Johan Willem had ook belangstelling voor de schone kunsten, zoals blijkt uit zijn lidmaatschap van de Maatschappij voor Natuur- en Letterkunde Diligentia in Den Haag (benoemd 1821), van het bestuur van de Haagsche Teeken-Academie (de latere Academie van Beeldende Kunsten) (benoemd 1839), van Arti et Amicitiae te Amsterdam (benoemd 1841) en van de Archeologische Maatschappij te Athene (benoemd 1842).[23] Johan Willem Huyssen van Kattendijke overleed te Parijs op 12 mei 1854, vier dagen voor zijn 72ste verjaardag.

Hebben de Brunswijkse leraar en zijn leerling elkaar nog eens teruggezien? We weten het niet. Een gedicht heeft Bilderdijk voor zover bekend nooit voor hem geschreven. Wat wel vaststaat, is dat Huyssen van Kattendijke de dichter altijd is blijven bewonderen, al zal hij het in politiek en religieus opzicht niet met de reactionaire Bilderdijk eens zijn geweest. Toen na diens dood de *Geschiedenis des vaderlands* (1832-1853) verscheen, stond Johan Willems naam vermeld in de lijst van intekenaren. Het was niet het enige werk van Bilderdijk dat hij aanschafte. Toen na zijn dood zijn boekencollectie door Van Stockum in Den Haag geveild werd, bleek hij alle dichtbundels en prozawerken van Bilderdijk in zijn bezit te hebben.[24]

Editie van de brieven

De transcriptie van en de annotaties bij Bilderdijks brieven die niet het Latijn betreffen, aangevuld met de brief van Isaäc da Costa, zijn van Marinus van Hattum. Piet Gerbrandy was zo vriendelijk de vertaling van de Latijnse brieven en de noten hierbij te verzorgen.

Rick Honings

Noten

1. Katrientje Huyssen van Kattendijke-Frank, *Met prins Hendrik naar de Oost. De reis van W.J.C. Huyssen van Kattendijke naar Nederlands-Indië, 1836-1838* (Zutphen 2004).
2. In 1610 was zijn voorvader Johan Huyssen (1566-1634) door Lodewijk XIII van Frankrijk in de adelstand verheven en in 1617 verleende Jacobus I van Engeland hem de titel *eques auratus* (ridder). In 1648 werd aan zijn zoon Johannes (1593/4-1653) door keizer Ferdinand III bij de Vrede van Munster, waar hij bij aanwezig was, de titel 'Baron van het Heilige Roomse Rijk' verleend. Met dank aan Katrientje Huyssen van Kattendijke, die mij deze aanvullende informatie toestuurde.
3. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1795-1797*. 2 dln. Ed. J. Bosch, H.W. Groenevelt & M. van Hattum (Utrecht 1988) 407.
4. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*. Ed. M. van Hattum (Utrecht 2007) 314.
5. Vergelijk *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 20-22, 314, 520.
6. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 314.
7. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 424, 442-443.
8. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 527.
9. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 524.
10. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 534.
11. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 596, 599.
12. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 404.
13. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 581.
14. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 20-22.
15. R.A. Kollewijn, *Bilderdijk. Zijn leven en zijn werken* I (Amsterdam 1891) 279.
16. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 404, 408.
17. Willem Bilderdijk, *De ziekte der geleerden* (Amsterdam/'s-Gravenhage 1807) Nabericht, 20.
18. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 780.
19. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 520.
20. Het betreft Bilderdijks bundel *Oden en gedichten* (1800), uitgegeven te Amsterdam door J.B. Elwe.
21. *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 817.
22. https://www.parlement.com/id/vg09llsc7lzy/j_w_baron_huyssen_van_kattendijke, geraadpleegd op 25 juli 2018.
23. Familiearchief Huyssen van Kattendijke, map 139: Bewijs van lidmaatschap voor hem van de Maatschappij voor Natuur- en Letterkunde Diligentia in 's-Gravenhage, 1821; Diploma voor hem als lid van de raad van bestuur van de Teeken-Akademie te 's Gravenhage, 1839; Ingekomen brief van J.W. Pieneman betreffende zijn benoeming tot honorair lid van Arti et Amicitiae te Amsterdam, 1841; Diploma voor hem van de Archeologische Maatschappij te Athene, met geleidebrief van de Nederlandse consul aldaar J.T. Travers en concept-antwoord, 1842.
24. *Algemeen Handelsblad*, 30 september 1854 (geraadpleegd via www.delpher.nl).

1. Zonder plaats, 3 maart 1798

a Monsieur/ Monsieur J: Huissen de Kattendycke./ pr faveur[1]

Nobilissime Domine! Amice carissime!
Sudavi et alsi, sicut puer Ascanius, post quam lexi [= legi] litteras quas mihi dedisti. dico tibi gratias pro illis et laudo etiam curam quam habuisti ne magnus terror me suffocaret: felix itaque fui, cum non essem alteratus, mihi non opus fuisse remediis proscriptis nam antequam illis usus eram, saepe fuissem in agonias si mihi mentor fuerat ille coactus fuerat, sicuti agitur cum infantibus 'ἤ πίτι ἤ οὐ πίτι'.[2] mihi dicere[.] interim doleo Dominam matrem tuam esse aegrotantem saluta istam Dominam nobilissimam sicuti et venerabilem Dominum patrem tuum, quem congratulor rursus in urbe exoptatissima Brunswicensi adventum esse post paucos dies et quidem die Martis proximo mihi preposui Illum videre. Sicuti etiam tu o amicissime, carissime unus, eris de primis quem conor loqui et de novo gratias agere pro affectione quam tu mihi praestavisti, in singulis mihi indica quid agebat, Centurio Eriel. & tota familia meae Domus, tibi admoneo & precor magna cum precatione ut velles, eos animadvertere nunquam id obliviscat Baro Pesters et honoranda ejus uxor gratias agit tibi cum Parentibus tuis pro salutatione & salutant vos omnes mecum. vale & me amar[e] perge.
Exoptatissimus Tuus Lootwitmaker
Datis te[r]tio die martis Mensis Martis a° 1798
Expecta cum redeo epistolam per totum Graece scriptam

[Vertaling:]

Weledele Heer! Zeer waarde vriend!
Ik begon te zweten en werd warm, zoals de kleine Ascanius,[3] nadat ik de brief had gelezen die u mij stuurde. Ik dank u ervoor en waardeer ook dat u er zorg voor hebt gedragen dat ik niet door grote schrik van mijn adem beroofd ben: ik heb dus geluk gehad, hoewel [?] ik niet veranderd ben, dat ik de voorgeschreven middelen niet heb hoeven gebruiken, want voordat ik ze gebruikt had verkeerde ik vaak in agonie [?]. Indien ik een mentor had gehad, was hij vaak gedwongen geweest – zoals het vaak met kleine kinderen gaat – tegen me te zeggen: drink het op of drink het niet. Intussen doet het me verdriet dat Mevrouw uw moeder ziek is. Groet die weledele dame, zoals ook uw eerbiedwaardige Heer vader, die ik ermee gelukwens dat hij weer in zijn dierbare stad Brunswijk is aangekomen. Ik heb me voorgenomen hem over een paar dagen, en wel aanstaande dinsdag, te zien. Zoals ook u, allerbeste vriend, dierbare enige, een van de eersten zult zijn die ik probeer te spreken en opnieuw te bedanken voor de affectie die u mij hebt betoond. Vertel me in het bijzonder hoe het ging met kapitein Eriel en de gehele familie van mijn huis. Ik spoor u aan en bid u met grote bede aan hen te willen denken. Baro[4] Pesters zal dat niet vergeten en zijn eerzame echtgenote dankt u en uw ouders voor de begroeting, en groeten u allen met mij. Vaarwel en laat niet af van mij te houden.
Uw zeer gemiste Lootwitmaker[5]
D.d. dinsdag 3 maart 1798

Verwacht wanneer ik terugkeer een brief die geheel in het Grieks is geschreven

2. Zonder plaats en datum[6]

Nobilissimo Domino et valde venerabili amico Jano Huysio de Kattendyckio
Epistolae inventae sunt, ut certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire aut nostrorum aut ipsorum interesset, sunt et alia epistolarum genera et inter ea se inveniunt epistolae jocosae, utroque scribendi genere utas [= uteris] et ita me verto ad te ut sciam, quid amicus Janus agit superatne an vescitur auro sic etiam noster amicus Bilderdyk. quoniam id unum et alterum mei valde interest, rogo te, ut tu mihi velis id per occasionem tibi dandam [= datam], notum facere; interim vale et me ama sicuti ego te amo
Ex animo Tuus Villacensis

Saluta Salutandos et dice Nobilissimo Domino Bilderdyck me expectare jamdiu quod mihi promisit

[Vertaling:]

Aan de weledele heer, mijn zeer eerbiedwaardige vriend Jan Huyssen van Kattendijke
Brieven zijn uitgevonden met als doel dat we afwezigen op de hoogte konden stellen als er iets zou zijn waarvan het of in ons of in hun belang is dat ze het weten. Er er zijn ook andere soorten brieven, en daaronder bevinden zich grappige brieven. U beoefent beide vormen van schrijven, en zo richt ik mij eveneens tot u om te weten te komen wat mijn vriend Janus doet, en of hij nog leeft of zich voedt met lucht,[7] en zo ook onze vriend Bilderdijk, omdat beide zaken me zeer aan het hart gaan. Ik verzoek u mij dat te willen laten weten, wanneer u de gelegenheid daartoe gegeven wordt. Intussen gegroet, en houd van mij zoals ik van u houd.
Van harte, uw Villacensis

Groet hen die gegroet moeten worden en zeg de weledele heer Bilderdijk dat ik al een tijd zit te wachten op wat hij me beloofd heeft.

3. [Hildesheim[8]], 7 maart 1799

Herrn, Herrn Huissen von Kattendijcke Hochwohlgeb zu Braunschweig[9]

G[ulielmus]. Bilderdyk Joanni Gulielmo Huissen S[alutem].P[lurimam].D[icit].
Quod tibi pollicitus sum, hodie horâ tertiâ pomeridinâ operam daturum, multa obvenere quae impediunt, quorum ut nescius esses, committere nolui, ne me frustra expectes. Ignoscas itaque, obsecro, variis quibus nunc circumdor, negotiis; unde quicquid tibi damni obvenerit, lubens alio quovis die, duplici triplicive lectione resarciam. Libellum quem mihi commodaveras, gratus gratansque restituo. Cras, volente Deo, te ipse compellam, horâ solitâ. Interea temporis fac valeas, Matremque honoratissimam meis verbis salvere jubeas. Dabam Ipsis Nonis Martiis Anno salutis MDCCIC.

[Vertaling:]

W. Bilderdijk groet Jan Willem Huyssen.
Hoewel ik u beloofd heb dat ik u vandaag om drie uur in de namiddag zou komen helpen, is er van alles tussengekomen wat mij dit onmogelijk maakt, en ik wilde het niet op mijn geweten

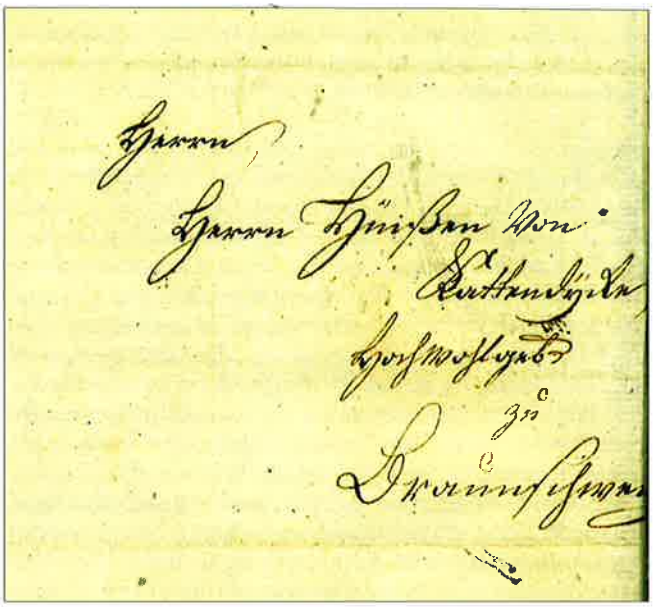

hebben dat u daarvan onkundig zou zijn, opdat u niet tevergeefs op mij zit te wachten. Heb dus begrip, bid ik u, voor de verschillende zaken waardoor ik nu in beslag genomen word; daarom, mocht dit voor u enige schade opleveren, dan zal ik dat graag op een andere dag naar keuze met een dubbele of driedubbele les compenseren. Het boek dat u mij had geleend, zend ik dankbaar en met dank terug. Als God het wil zal ik u morgen persoonlijk komen bezoeken, op het gebruikelijke uur. Wees intussen gezond, en breng aan uw zeer vereerde moeder mijn heilwensen over. Ik schreef dit op 7 maart 1799.

4. Brunswijk, 18 juni 1799

Monsieur,/ Monsieur J.G. Huissen de Kattendyke/ chez lui.

Bilderdijk Joanni Gulielmo Huissen à Kattendyke S.P.D.
Heri, ut abs te discessi ex improviso molestissima febre correptus, cujus vehementioris nimium capitis pectorisque dolores minima fuere symptomata, Librum tibi (quod constitueram) nec afferre nec mittere potui. Hodie totam diem decubui: aliqua nunc tandem facta est morbi remissio, quâ nisi deludar, vanâ spe pastus, cras melius fore auguratur animus verè Propertianus. Ita quidem velit Optimus Maximusque verum Arbiter, ne saltem in pejora haec mala abeant! Interea temporis, tu hujusce aegritudinis nescius ut esses, committere nolui.

Vale, vir juvenis ornatissime, aestumatissimos Parentes meo nomine salute imperti, meque, quod facis, ama, tui amantissimum. Dabam Brunsvici, XIV Kalendas Julias MDCCXCIX.

[Vertaling:]

Bilderdijk groet Jan Willem Huyssen van Kattendijke.
Nadat ik gisteren bij u was weggegaan werd ik onverwacht door zo'n vervelende koorts overvallen – toen deze op zijn hevigst was waren de pijnen in hoofd en borst nog maar de minste symptomen – dat ik u het boek (zoals ik van plan was) niet heb kunnen brengen of sturen. Vandaag heb ik de hele dag op bed gelegen, maar nu is er dan toch enige verlichting van de ziekte opgetreden, zodat, als ik mij niet laat misleiden, gevoed door loze hoop, mijn waarlijk Propertiaanse geest er vertrouwen in heeft dat het morgen beter zal zijn.[10] Moge dit althans de wil zijn van de Beste en waarlijk Grootste Rechter, dat deze ellende ten minste niet nog erger wordt! Intussen wilde ik het niet op mijn geweten hebben dat u onkundig was van deze ziekte.

Vaarwel, hooggeëerde jongeling, en breng uit mijn naam ook mijn heilwens over aan uw zeer gewaardeerde ouders, en houd – zoals u doet – van mij, die zeer op u gesteld is. Ik schreef dit in Brunswijk, 18 juni 1799.

5. Hildesheim, 5 november 1799

Herrn Herrn J.W. Huyssen von Kattendijcke, Hochwohlgeb. Wohnhaft auf dem Steinwege in Braunschwieg [sic].

G. à Teisterband, dictus Bilderdijk, J[uveni] C[larissimo] Joanni Gulielmo Huyssen à Kattendyke, S.P.D.
Haud unicâ vice, sed jam aliquoties repetitâ experientiâ doctus quam facile in feriis otiique deliciis amicorum obliviscere[r], paucis hisce lineis te compellere meique admonere constitui. Licet enim nihil quod scribam est, non tamen insuave, vel injucundum tibi fore existimabam, hominis tui amantissimi tuaeque familiae addictissimi perlegere verba (quamvis inania) aliquot, quibus se tibi in memoriam revocat. Vera autem haec quidem (ut ingenue dicam) at non unica mihi scribendi est causa; altera quippe accedit, quam, cum ex genuinâ quâ in te feror amicitia benevolentiaque ortum trahat, cur prorsus silentio premerem non video. Sicut enim maximae voluptati mihi fuit eximia, quâ ex aliquo tempore Latinis litteris incubuisti, diligentia, unde haud mediocres fructus percepisse ipse tibi probè es conscius, ita et nunc vehementer doleo atque excrucior tam insignes inque dies magis magisque accrescentes profectus hâc meâ absentiâ intercipi atque sisti. Quamvis enim sedulo Ovidianas lectiones me quoque absente continuandi vel repetendi tibi Auctor suasorque exstiterim, vix tamen est ut mihi ipse persuadeam eo te consilio gnaviter ac fideliter uti. Non enim me latet quam exigui saepe momenti esse soleant praeceptorum monita, quoties absque praesenti ac visibili incommodo negligi posse videntur. Ne itaque ea quae proficiscens commendaveram memoriâ tibi prorsus excidant, me nunc quoque praesentem adstantemque haec eadem monere, et si minus Sulmonensem Poëtam, hanc saltem epistolam tibi in lectionem praebere puta, quam non [= nunc?] rectè satis intelligere, post Ovidium, Ciceronemque tam egregiè explicatos, non certè pudori tibi esset. Gnaviter itaque in id incumbe, virumque te praesta, et si qua forte occurrat locutio, quae videatur insolentior, cave ideo animum statim abjicias, sed potius intende vires, eoque, quo verè polles,ingenii acumine utere, ut verum genuinumque sensum assequare, nihilque supersit quod tibi vel minimam molestiam creët. Quod si strenuè perfeceris, operam tibi non perditum iri, pro certo compertoque tibi spondeo. Praeterea fac valeas, juvenis ornatissime meque tibi commendatissimum habe, Praestantissimis tuis parentibus ipse commenda. Dabam Hildesiae Ipsis Nonis Novembribus MDCCIC.

[Vertaling:]

W. van Teisterband, genaamd Bilderdijk, groet de eerwaarde jongeheer Jan Willem Huyssen van Kattendijke.
Omdat geregeld herhaalde ervaring – ik heb het dus niet over één keer – me heeft geleerd hoe gemakkelijk ik in vakanties en tijdens de genoegens van vrije tijd ik mijn vrienden vergeet, heb ik besloten u met deze paar regels aan te spreken en aan mij te herinneren. Hoewel ik niets te schrijven heb, dacht ik dat

het toch niet onprettig of onaangenaam voor u zou zijn enkele woorden (ook al gaan ze nergens over) te lezen van een man die zeer op u gesteld is en verknocht aan uw familie, woorden waarmee hij zich weer terugroept in uw geheugen. Maar dit is voor mij weliswaar de echte reden om u te schrijven, maar (om het eerlijk te zeggen) niet de enige; er komt namelijk nog een tweede bij, waarvan ik niet zie waarom ik die in absolute stilte voor mij zou houden, aangezien zij haar oorsprong vindt in de ware vriendschap waarmee ik me tot u voel aangetrokken, en mijn welwillendheid. Want zoals de uitzonderlijke zorgvuldigheid waarmee u zich sinds enige tijd op de Latijnse letteren hebt gestort, mij erg veel plezier heeft gedaan – en u beseft terdege dat dit u geen geringe opbrengst heeft opgeleverd – zo doet het me nu veel verdriet en pijnigt het me dat de dagelijks meer en meer groeiende vorderingen door deze afwezigheid van mij onderbroken en tot staan gebracht worden. Want hoewel ik u stimuleer en adviseer de lectuur van Ovidius ook tijdens mijn afwezigheid met inzet voort te zetten en te herhalen, kan ik mij er toch nauwelijks van overtuigen dat u deze raad ook ijverig en getrouw opvolgt. Het ontgaat me immers niet hoe gering vaak het gewicht is van vermaningen door leraren, wanneer men denkt dat ze in de wind geslagen kunnen worden zonder dat er direct en zichtbaar ongemak [of: nadeel] uit voortkomt. Om dus te voorkomen dat u helemaal vergeet wat ik u bij mijn vertrek op het hart heb gedrukt, moet u zich voorstellen dat ik ook op dit moment, in eigen persoon naast u staand, deze zelfde aanwijzingen geef en u misschien niet de dichter uit Sulmo [= Ovidius] te lezen voorleg, maar dan toch deze brief, waarvan het nu zeker beschamend zou zijn als u hem niet helemaal correct begrijpt, na de zo uitstekende uitleg van Ovidius en Cicero. Stort u er dus met ijver op en betoon u een man, en indien zich misschien een formulering voordoet die minder gebruikelijk lijkt, waak er dan dus voor meteen de moed te verliezen, maar intensiveer juist uw inspanning, en maak gebruik van de scherpe intelligentie die werkelijk uw sterke punt is, om de correcte en echte betekenis te achterhalen, en laat er niets overblijven wat u zelfs maar het kleinste probleem oplevert. Indien u dat energiek voor elkaar krijgt, beloof ik u met absolute zekerheid dat uw inspanning niet voor niets zal zijn geweest. Los daarvan wens ik u het beste, hooggeëerde jongeling, en beschouw mij als aan u toegewijd, en beveel zelf mij aan bij uw voortreffelijke ouders. Ik schreef dit in Hildesheim, 5 november 1799.

6. Hildesheim, 8 november 1799

G. à T. d[ictus]. B. Ornatissimo Viro juveni G.J. Huissenio à Kattendyke S.P.D.
Nudius quartus cum ad te scriberam, nihil minus cogitaveram quam eventurum, ut tibi constituto die defecturus essem. Ea autem rerum humanarum est incertitudo, ut quae tibi vel maximè certa atque explorata censes, ea mox interdum fallacia reperias: id quod cum maximè usu cognovi; quid enim mihi in vitâ sanctius, quid antiquius, quam datam et in minimis rebus servare fidem? Non est tamen cur dubitem, quin ubi causam retardationis cognoveris, facto ignoscas. Verum, id hodie non ago; cum post reditum eâ de re coram et pluribus confabulandi copia fiet. Hoc unicum tantum volui ne nescius esses, me, certo certius, proximo Lunae die, horâ solitâ, consuetam tibi operam daturum. Fac igitur me expectes, juvenum amicissime, speciminaque tuae diligentiae parata habeas, ut tardum reditum mihi jure succensere possis, neque tibi a me Ciceronianum illud responsum obstet: 'Sero non veni, quia nihil paratum invenio.' Interea vale, parentesque ac necessarios meis verbis salute imperti. Dabam Hildesiae, VII duum Novembrium MDCCIC.

[Vertaling:]

W. van T. gen. B. groet de hooggeëerde jongeling W.J. Huyssen van Kattendijke
Toen ik u drie dagen geleden schreef, had ik helemaal niet kunnen bedenken dat het zou gebeuren, dat ik op de afgesproken dag bij u verstek moest laten gaan. Van dien aard is echter de onzekerheid van de menselijke dingen, dat u kunt ondervinden dat iets waarvan u denkt dat het absoluut zeker en onbetwijfelbaar is, soms ineens onwaar blijkt te zijn; en dat is iets wat ik al heel vaak heb meegemaakt. Wat is voor mij in het leven immers heiliger, belangrijker, dan een gegeven belofte zelfs in de geringste zaken na te komen? Er is echter geen reden waarom ik eraan zou twijfelen dat u begrip zult hebben voor wat er gebeurd is, wanneer u de oorzaak van mijn vertraging kent. Maar dat ga ik vandaag niet doen, omdat er na mijn terugkeer gelegenheid zal zijn daarover persoonlijk en uitvoerig te praten. Ik wilde slechts dit, dat u goed weet dat ik u, zekerder dan zeker, aanstaande maandag op het gebruikelijke uur de gebruikelijke hulp zal bieden. Ga er dus vanuit dat u me kunt verwachten, dierbaarste jonge vriend, en houd de bewijsstukken van uw ijver gereed, opdat u mij mijn late terugkeer terecht kunt verwijten, en u van mij niet dat antwoord van Cicero te horen krijgt: 'Ik ben helemaal niet te laat gekomen, want ik tref hier niets aan wat klaar is'.[11] Gegroet intussen, en deel uw ouders en naasten mijn heilwens mede! Ik schreef dit in Hildesheim, 8 november 1799.

7. Peine, 31 oktober 1800

Gulielmus à Teisterband Joanni Gulielmo Huyssenio a Kattendyke S.P.D.
Si, quod maluissem, coram confabulari daretur, non ego te hoc epistolii interpellarem, Juvenum ornatissime; verum morbo impeditus frustraque discessum molitus, cum opinione diutius hîc detinear, velim nolim, ad calamum recurrendum est, nisi te omnium quae ad me spectant incertum linquere velim.

Ut primum hûc advenerim gravissima febre correptus, morbum acutissimum prospiciebam; sed ea me falsum habuit opinio. Lenior enim, quanquam continua, febricitatio superioribus paroxysmis (quorum vehementior vis cum variis nec optimis symptomatis conjuncta erat) successit: mox autem omnis morbi acies se in unicum punctum concentrasse laevumque crus occupasse visa est, quod immanem in modum intumuit omnemque usum mihi penitus negavit, ut nunc me ne sede quidem movere queam. Vides igitur, mi amice, redeundi nullam spem esse, quamdiu hic novo incommodo oppressus lecto detineor. Paucos tamen dies curationi suffecturos arbitror; praesertim cum tumor jam in ulcus proripuit. Utut sit, quae potero facturum me crede, ut quam citissime ad te, officiique munerisque operas redeam. Vale, Juvenum amicissime, Æstumatissimosque Parentes tuos meo nomine salvos esse jube. Dabam Peinae, pridie Kalendas Novembres MDCCC.

[Vertaling:]

Willem van Teisterband groet Jan Willem Huyssen van Kattendyke
Indien er, wat ik liever had gehad, gelegenheid was geweest persoonlijk met u te praten, zou ik u niet met dit briefje aanklampen, hooggeëerde jongeling. Maar nu ik, door ziekte verhinderd en nadat ik tevergeefs geprobeerd had weg te gaan, langer dan verwacht hier word vastgehouden, moet ik, of ik het nu wil of niet, mijn toevlucht nemen tot de pen, tenzij ik u in het ongewisse zou willen laten ten aanzien van alles wat op mij betrekking heeft.

Zodra ik hier was aangekomen voorzag ik, door zeer zware koorts getroffen, een heel hevige ziekte, maar daarin heb ik me vergist. De koortsigheid die erop volgde viel namelijk wel mee, al hield ze aan, en ging ze gepaard met paroxysmen (de nogal heftige kracht daarvan werd vergezeld van verschillende, niet al te beste symptomen). Algauw scheen het front van de ziekte zich geheel toe te spitsen op één punt en beslag te leggen op mijn linker onderbeen, dat ontzaglijk opzwol en mij ieder gebruik ervan onmogelijk maakte, zodat ik nu zelfs nog niet van mijn stoel kan opstaan. U ziet dus, mijn vriend, dat ik geen hoop heb te kunnen terugkeren, zolang ik hier door dit nieuwe ongemak geveld aan mijn bed gekluisterd ben. Ik denk echter dat een paar dagen zullen volstaan om beter te worden; vooral omdat de zwelling reeds tot een zweer is opengebroken. Hoe het ook zal gaan, ga ervan uit dat ik zal doen wat ik kan om zo snel mogelijk weer naar u terug te keren, en naar de inspanningen die behoren tot mijn taak en plicht. Gegroet, waarde jongeling, en breng uw hooggeschatte ouders mijn heilwens over. Ik schreef dit in Peine, 31 oktober 1800.

8. [Brunswijk[12]], 6 november 1800

Monsieur de Kattendycke, le fils. am Steinwege.

G. à T. JC. J.G. H. a Kattendyke S.P.D.
Quod heri ad me venisti, de discessu quem cogitaveram percontatum, vir amicissime, in signum singularis amicitiae id contuli, cui ingratum me praeberem, nisi mei nunc status certiorem te facerem. Lectionibus heri operam dedi, sed non omnibus, et aegrè. Tandem horâ circiter sextâ pomeridianâ domum reversus, non tantum vehementiori febre correptus sum, quâ adhuc decumbo, sed et nova cruris inflammatio tumorque accessit, quae omnem spem exeundi sustulit. Tu, nisi molestum sit, Juvenum ornatissime, quamprimum vacaverit, alloquio tuo paulisper me leva! Gratissimum mihi feceris, gratiamque, ut potero, referam. Vale! Dabam summo mane, postridie Nonas Novembres MDCCC.

[Vertaling:]

W. van T. groet de eerwaarde jongeheer J.W. H. van Kattendyke
Dat u gisteren naar mij toe bent gekomen om te informeren naar het vertrek waarover ik dacht, waarde vriend, heb ik opgevat als een teken van uitzonderlijke vriendschap, en het zou ondankbaar van me zijn als ik u niet op de hoogte hield van mijn huidige toestand. Gisteren heb ik me aan mijn lessen gewijd, maar niet aan alle, en dan nog met moeite. Toen ik eindelijk rond het zesde middaguur thuis was gekomen, werd ik niet alleen door een nog heviger koorts gegrepen, waardoor ik nog steeds het bed houd, maar is er ook een nieuwe ontsteking en zwelling van mijn onderbeen bijgekomen, die elke hoop om naar buiten te gaan te niet heeft gedaan. Indien het niet lastig is, hooggeëerde jongeling, kom mij dan een beetje verlichting bieden door met me te praten, zodra u er tijd voor hebt. U zult me heel dankbaar maken en ik zal u naar beste kunnen bedanken. Gegroet! Ik schreef dit 's morgens heel vroeg, de dag na 5 november 1800.

9. Peine, 10 november 1800

Monsieur, Monsieur de Kattendycke le fils, à Brunsvic./ am Steinwege

G. à Teisterband JC. J.G. Huissenio à Kattendyke S.P.D.
Etsi quod scribam nihil est, tamen ne nihil scribam, hoc ipsum scribere libet quod nihil est: quovis enim praetio, desidiae vel inertiae crimen abs te effugere statui. De valetudine mea si quaeras, est quod mihi gratuler, amicissime Juvenis; non tamen usque adeo, ut vel pedum usum receperim, vel in totum febre caream. Omnia tamen cum sensim ad sanitatem sese disponere videantur, quare non laetus hoc omen amplecterer, restitutaeque valetudinis gaudia quodammodo praeoccuparem; praesertim cum rectè sperare aegroto inter prima conducat? Certè sapientis est, quaecunque praesens protulerit hora, boni consulere, praesentique (quod ait Horatius) gaudia rapere de die.

Horridissima tempestas hâc nocte totam hanc urbem concussit: tecta quippe dejecit, fenestras excussit, suggrundia, tegulas, asseres, lapides, undequaque abrupit, sustulit, dispersit; nec minimus metus erat ne aedificiorum strage opprimeremur. Hodie mitiori coelo utimur.

Tu vale, ornatissime Juvenis, meque honoratissimis Parentibus commendare ne gravere, tibi ipse commendatissimum habe! Dabam Peinae IV Idus Novembres MDCCC.

[Vertaling:]

W. van Teisterband groet de eerwaarde jongeheer J.W. Huyssen van Kattendijke
Hoewel ik niets te schrijven heb, vind ik het toch, om niet helemaal niets te schrijven, prettig juist dit te schrijven wat niets is: want ik heb me voorgenomen tegen elke prijs te voorkomen dat u mij nalatigheid of luiheid zou kunnen verwijten. Vraagt u naar mijn gezondheid, ik heb reden om mijzelf geluk te wensen, waarde jonge vriend; niet echter in die mate dat ik weer gebruik kan maken van mijn voeten of helemaal vrij van koorts ben. Maar nu alles geleidelijk begint te genezen, waarom zou ik dat voorteken dan niet blij omarmen en de vreugde om het herstel van mijn gezondheid als het ware al bij voorbaat ervaren, zeker omdat bij uitstek het koesteren van terechte hoop heilzaam is voor een zieke? Zeker typeert het een wijs man om tevreden te zijn met alles wat het huidige uur te bieden heeft, en vreugde te halen uit de dag die er nu is (zoals Horatius zegt).[13]

Een verschrikkelijke storm heeft vannacht deze hele stad door elkaar geschud; hij wierp namelijk daken los, sloeg ramen weg, en rukte overal dakgoten, dakpannen, latten en stenen los, tilde ze op en strooide ze rond; en er bestond geen geringe vrees dat we bedolven zouden worden door het instorten van de gebouwen. Vandaag hebben we milder weer.

Wees gegroet, hooggeëerde jongeling, weiger niet mij aan te bevelen bij uw zeer geëerde ouders, en beschouw zelf mij als u

toegewijd. Ik schreef dit te Peine, 10 november 1800.

10. Peine, 16 november 1800

Monsieur, Monsieur de Kattendycke le fils, à Brunsvic./ am Steinwege.

G. à Teisterband JC. Joanni Gulielmo Huissenio a Kattendycke S.P.D.
Alteras jam ad te do litteras, ad priores licet nihil responsi tulerim. Nae, mi Kattendycki, nisi diligentiorem in scribendo te praestes, nullo modo desidiae, vel quod gravius est, laesae amicitiae crimen effugies. Neque me ipsum, nisi valetudinis meae rationes tibi deberem, manum morbo infirmam conscribendis epistolis lassaturum fore puta, si semper velut surdo fabulam narraturus, ne quidem literulam ullam abs te elicerem. Fac itaque, sodes, quamprimum longa verbosaque me bees epistola, quam mihi exoptatissimam fore, pro certo tibi persuasum habeas! Eo enim ingenio nati sumus, ut si quos diligamus, absentium eorum major semper nos cura tangat et angat, quam quos oculis praesentes quovisque temporis puncto obvios habere datur. Et haec vera genuinaque ratio est, cur amicorum litterae animum nostrum tam suavi tamque insigni voluptate perfundant, cui vel id ipsum saepissime, quod coram ex eorundem colloquio percipimus, gaudium cedere deprehenditur.

Ad me verò quod attinet, licet vis morbi tandem fracta videatur, penitus tamen pervicta non est; neque absolvisse curationem dicendus sum, quandiu quod superest mali, extirpatum non fuerit. Interea temporis autem corpus viresque amisi, mentisque summa debilitas corporis defectui accedit, quo difficilius praesentia tolerem, futura prospiciam. Omnia tamen in meliora versa mihi gratulor, et (nisi me omina fallant) perbrevi ad consueti muneris obeunda officia recurram. Ita faxit Deus, rerum omnium summus arbiter ac moderator! Quantoperè enim me lecti, inertiae, otiosaeque vitae hîc taedeat, pigeat, poeniteatque, non est ut verbis complecti, nedum dignè describere possim. Tu vale, Juvenum Ornatissime, communia studia cave negligas; Parentes aestumatissimos honoratissimosque meis verbis saluta, salvus ipse! Dabam XVI Kalendas Decembres Anno salutis MDCCC. Peina.

[Vertaling:]

W. van Teisterband groet de eerwaarde jongeheer Jan Willem Huyssen van Kattendyke
Ik stuur u al een tweede brief, hoewel ik op mijn vorige geen antwoord heb gekregen. Waarlijk, beste Kattendyck, als u niet zorgvuldiger wordt in het schrijven, zult u op geen enkele manier het verwijt van luiheid of, wat erger is, het schenden van onze vriendschap ontlopen. En denk niet dat ikzelf, als ik u niet een verklaring schuldig was ten aanzien van mijn gezondheidstoestand, mijn door ziekte verzwakte hand zou uitputten met het schrijven van brieven, om te kijken of ik – steeds weer als iemand die een verhaaltje wil vertellen aan een dove – zelfs maar het kleinste briefje aan u zou weten te ontlokken.[14] Maak me dus, alstublieft, zo snel mogelijk gelukkig met een lange en woordrijke brief: u kunt er zeker overtuigd van zijn dat die bij mij heel welkom zal zijn. Onze aangeboren aard is immers deze, dat een grotere zorg ons raakt en benauwt wanneer diegenen op wie we gesteld zijn, afwezig zijn dan wanneer er gelegenheid is hen aanwezig te zien en, zelfs al is het maar een momentje, in ons bijzijn te hebben. En dat is de ware en echte reden waarom brieven van vrienden onze geest met een zo heerlijk en uitzonderlijk genot vervullen, zelfs in die mate dat de vreugde die we putten uit een persoonlijk gesprek met diezelfde vrienden, zeer vaak daarvoor onder blijkt te doen.

Maar wat mij aangaat, ook al lijkt de kracht van de ziekte eindelijk gebroken, toch is ze nog niet helemaal overwonnen. En men kan niet zeggen dat ik helemaal genezen ben, zolang wat nog van het euvel over is, niet is uitgeroeid. Intussen heb ik gewicht en kracht verloren, en de lichamelijke achteruitgang brengt een enorme geestelijke zwakte met zich mee, waardoor ik met nog meer ongemak het huidige verdraag en de toekomst voor me zie. Toch ben ik blij met elke verbetering in mijn toestand en zal ik (tenzij de voortekenen mij bedriegen) binnenkort terug kunnen snellen om de verplichtingen van mijn gebruikelijke taak weer op mij te nemen. Moge God, de hoogste rechter en bestuurder van het al, het zo bewerkstelligen. Want hoezeer ik genoeg heb van dit bed, deze ledigheid en dit leven van nietsdoen, hier, hoezeer het me verdriet doet en ik me er schuldig over voel, kan ik niet in woorden uitdrukken, laat staan dat ik het zou kunnen beschrijven op een manier die er recht aan doet. Gegroet, hooggeëerde jonge vriend, waak ervoor onze gemeenschappelijke studiën te verwaarlozen. Groet uw hooggeachte en geëerde ouders uit mijn naam, wees zelf gezond! Ik schreef dit 16 november 1800 in Peine.

11. Brunswijk, 28 juni 1802

Sir John Kattendijcke, presently at London./ to the care of Mr. L. Riviere.[15]

HoogWelgebornHeer!
Ik kan UHWG. niet uitdrukken hoe aangenaam ik verrast wierd door de eer van Uwen verplichtenden van den 18^{n} laastleden. Ware 't my mooglyk geweest, ik had het houten paard van Pacolet,[16] onsterfelyker gedachtenisse, dadelyk gezadeld, om u terstond myne hartelyke vreugd daarover mondeling te komen betuigen, en u in 't verveelend Londen wat te komen *desennuieeren*[17]. Ik ben bly, dat UHWG. in mijne geboortestad de voornaamste byzonderheid niet gemist hebt, de oprolling naamlyk van myn ouden Vriend[18] te zien; en ik verheug my bij voorraad, in de houding die ik my verbeeld u te zien maken, wanneer hy zyne *evolutien*[19] voor u hervatten zal. Mag ik u wel verzoeken, by die gelegenheid, hem te zeggen, dat ik niet verder dan tot de *Elfde schakeering* (inclusivè) bezitte, en dat ik, ik weet niet door wiens toedoen, *de Eerste en Tiende* verloren heb (zegge de 1e en 10e), die ik gaarne op nieuw had, om 't werkjen volledig te maken.[20] Hier mede en met de bezorging van *the second volume of Townsend's guide to health*[21], zal my een allerbyzonderst genoegen geschieden.

But as you are now in England, surely you will understand nothing but English, and I shall lose my pains in writing Dutch. I'm very glad, that you got such a good passage from Helvoet to Harwich; because I know by experience, what it is, to be kept on sea several days either by bad winds or by want of wind, having been trice in that case. Nor am I exceedingly astonished at your finding the London amusements somewhat tedious and (as we call it in our tongue) *stijf*. You will find the same every were [sic], even in Bath.[22] But with the utmost eagerness I expect your judgement about the Englisch [sic] theatre. I am sure you will have your own opinion and not submitt to another's, when there is question of such matters: and this is the only way to be just. Most people however see only with another's eyes, and in such a manner the most erroneous pre-

possessions are propagated; and when once generally adopted, their reign is as tyrannical as powerfull. Therefore I entreat you, Dear Sir, behave as a true Dutchman, and be upon your guard against the [doorgehaald 'British'] boastfull and ostentatious Englishmen and their admirers, who never will show you even the least trifle, without advertising that it is to be enraptured at [doorgehaald: 'it'].

Maar het is zoo wel met myn gebrabbel. Verschoon myn slechten styl en schrift, zoo wel als de nietigheid van inhoud van dezen brief, om de zwakheid van mijn hoofd. Ik wenschte U reeds hier wederom, en intusschen nu en dan een enkel glas van den Porter dien gy zit te drinken. Doch wat baat my het wenschen! Verblyd my onderwyl, dit bid ik, zoo veel mogelyk, met Uw schryven; waar ik Uw goed, weldenkend, en vriendlievend hart te mywaart zoo doorstralend in uit zie blinken. Wees zoo goed, den Heer Lampzins[23] van myne hoogachting te verzekeren, en U zelven altyd overtuigd te houden van de oprechte hartelykheid, waar meê ik onveranderbaar ben en steeds zyn zal.

HoogWelgeboren Heer,

UHoogWelgeb. Gehoorzame Dienaar en ware vriend,

Bilderdijk

Brunswyk den 28ⁿ Juny 1802.

12. Brunswijk, 20 juli 1803[24]

Allerwaardste vriend.

Uwe tijdingen hebben uwe vrienden hier in Brunswijk reeds hartlijk verheugd. de hʳ Rivière u schrijvende, wil dat ik een klein, doch zeer klein billietjen daar by voege. Ik vrees het briefport te vermeerderen, en zal U derhalve niets melden, dan dat wy na uwe te rugkomst verlangen. l'*Homme des Champs*[25] is eindelyk aangekomen en wacht op U. Maar zoo Gy in Holland de *2 laatste zangen* van dat werkjen door de Wed. *Streek* vertaald[26], voor my bekomen kost (de 2 eersten heeft Mevr. v. Herseelen[27] my uit Holland meêgebracht) het zou my recht veel plaisir doen. Ieder kent het in Amsterdam, 't is gedrukt by *Gerbrand Roos*[28], en alom te bekomen.

Ik heb gezien, dat *Elwe* in Amsterdam eenige verzen uitgeeft onder den tytel van *Oden en Gedichten van Bilderdyk*, een dun bundeltjen.[29] wilt ge my dat ook meê brengen? Immers interesseert het my, recht te weten wat dat zij. Vaarwel, waardste vriend, verkwik ons dikwijls met uwe brieven, en geloof my met de innigste verknochtheid,

Geheel den Uwe.

Bilderdijk

Br. den 20 July 1803.

13. Brunswijk, 10 augustus 1803

A Monsieur, Monsieur le Baron de Kattendycke Gentilhomme de la Chambre de S.A.S. Mgr le Duc regnant de Brunsvic et de Lunenbourg. &c. &c. &c. présentement à [open gelaten]

HoogWelgeboren Heer, zeer waarde Vriend!

UHWG. vriendlyke brief van den 21ⁿ ll werd my door den Heer Riviere 's morgens in de les behandigd, toen hy 's middags aan u wilde andwoorden, zoo dat ik niet in staat was daar een letter by te voegen. Neem dus niet kwalyk dat ik nader gelegenheid heb moeten afwachten om UHWG. myn hartlyk genoegen over dit blyk van uw genegen aandenken meê te deelen. Het geen UHWG. my van Frankryk meldt, verwondert my niet. Het bezoeken der kunstwerken in Parys moet u veel bezigheid geven, en ik wenschte er wel een deel van op my te nemen. La Sᵗᵉ Genevieve[30], waarvan UHWG. my schrijft, is het beste gebouw, dat tot nog in de wareld exsteert, voor ware Architectuur. Alleen is het binnenste te veel afgebroken zonder een doorgaand geheel te maken. Maar men moet de *onderaardsche* kerk zien, om iets treffends te zien: dit is een coup d'oeil, waar niets by haalt.[31] – Zijt gy ook in 't Institut National geweest? – Wat zegt gy van Trianon? van Versailles? van 't oude onregelmatige Fontainebleau? Hebt ge de waterwerken van Marly[32] oplettend bezien? – Vindt ge de Façade van de Louvre zoo fraai als men gewoon is te doen? Weet ge ook waar de heerlyke stukken van *Rubens* en *Jordaans*, uit de Oranjezaal, geplaatst en te vinden zijn?[33] Zoo gy die mocht zien, ô vergelijk ze dan eens met de vermaarde stukken van *le Brun*, en de zwarte plafonds van *Coypel*![34]

UHWG klaagt dan ook over de hitte? zy is hier onverdraaglyk, en ik weet niet ze ooit zoo hevig beproefd te hebben: zy was voor een paar dagen tot 27½° van Reaumur in de koelste straten, waar geen zon schijnt. Oordeel, hoe ongezond dit deze dampige lucht moet maken. – Ik ben verlangend naar de *Poësies de Clotilde*[35]. Neem toch niet kwalyk dat ik u om de bagatellen in myn voorige heb durven lastig vallen! Gy zult toch aan den *Melis Stoke*[36] denken, niet waar? – In de *Algemeene Letterbode* is een Recensie van myn homme de Champs[37], die Gy absolut lezen moet als gy in Holland koomt. Zy klaagt bitter dat ik zoo knorrig geworden ben, en zoo vast hou aan de Orthodoxie.[38] Myn verzen worden niet te min tot den hemel verheven. – Allard heeft weêr iets op de pers van my: 3 deeltjens, waarvan 1 thands afgedrukt zijn moet.[39]

De Heer Lampsins heeft de vriendlykheid gehad my een *anodine necklace*[40] voor myne kleine[41] te zenden, wees zoo goed, bid ik, wanneer gy Zyn HEG. ziet, hem voor my instantelyk[42] te bedanken.

Ik geloof niet, dat ik UHWG. behoef te melden hoe ik met deze warmte vaar. Gy weet hoe nadeelig zy my altyd is. Ik weet niet, of ik U reeds gemeld heb dat ik uit myn voorige woning verjaagd ben geworden door den Joodschen Hofagent uit Hanover, die ze my onderhuurd heeft, en dat ik thands by Ponas op den Dam[43] woon? Zoo is het altyd onrust. Ik ben hier wat bekrompen, en duur; maar ik had geen keus, zoo hield men de woningen op geld met de verwachting waar in men was van nog grooter toevloed van Hanoveranen.[44]

Zie daar dan eene wel ongeordende en verwarde *rescriptie* op[45] Uwen aangenamen brief, want andwoord kan het niet heeten; en de desorde[r] die er in heerscht, vloeit uit die van myn hoofd voort. Ik verlang met UHWG. naar September en October, dit kunt ge licht begrijpen. Intusschen stel ik my zoo goed ik kan te vreden met de hoop op die koelere en betere dagen en verbeeld my u desgelyks een of andere Fransche stad te zien ruimen[46], en zoo al ruimende nader aan 't eind van uw' tour komen. Hoe blyde zal ik zijn, U weder te zien, thands niet slechts mijn bésten, oudsten, en Waardsten elève, maar den eenigen recht hartlyken vriend, die Brunswyk my oplevert! en wiens geest of hart niet *vermoffricaand* is. God beware u altyd, mijn dierbare vriend, by uw brave gevoelens, en by dat gezond oordeel, dat ik altyd in ieder regel van uw brieven, zoo wel als in ieder gesprek wedervinde!

Maar ik moet afbreken. Vermaak u wel op deze in allen opzichte hoogstinteressante reis, en ga voort, gelyk gy doet, de voorwerpen van Natuur en kunst te beoordeelen naar wat zy zijn, en niet naar den roem dien zy dragen, en dikwijls zeer t'onrecht bezitten. Betuig UHWGeb. Heer Vader mijne respects, en vergeet niet, dat niemand, waar Gy ook zijt, hartelyker deelen kan in Uw genoegens en ongenoegens, dan die de eer heeft zich met de volkomenste verkleefdheid te teekenen,

HoogWelgeboren Heer, dierbare Vriend,
UHoogWelgeb. Ootmoedige en DV. dienaar en oprechte vriend,
Bilderdijk
Brunswyk den 10[n] Aug[s] 1803.

14. Brunswijk, 12 september 1803

A Monsieur, Monsieur J.W.H. de Kattendijcke, Gentilhomme de la Chambre de S.A.S. Mgr. le Duc de Brunsvic et de Lunenbourg, &c. &c. &c. présentement à [doorgehaald: 'Middelbourg en Zeelande'] Amsterdam./ sous Couvert [doorgehaald: onleesbaar]

Br. in Moffrica, d. 12 sept[r] 1803.

HoogWelgeboren Heer, hoogstwaarde Vriend!
Uwe allervriendlykste, Antimoffricaansche, en welgedachte zoo zeer als welgeschreven Letteren, die my een uitnemend en waarlijk onuitdrukkelyk plaisir gedaan hebben, van den 29 laatstleden, zijn by my wel ontfangen, en ik zou de vryheid niet gebruiken, om UHWG. met mijn gekrabbel lastig te vallen, ware 't niet, dat ik hoopte dat het U in Holland of Zeeland nog mocht aantreffen ten einde by alle Uwe oneindige Goedheden die ge my bewyst nog eene byzondere dienst te voegen. Na deze *prolegomena* verlangt Ge te weten, waar het om te doen is? en ik zie in uw goed hart reeds den wensch zich verheffen dat gy er in staat toe moogt zijn. – Wees gerust, myn lieve, en hartlijk geliefde vriend! ik verg u niets, dat uw *krachten*, 't vermogen van uw *beurs*, of de inspanning van uw *verstand* (de drie *faculteiten*, waardoor wy in deze wareld gecircumscribeert[47] worden) te boven zal gaan; en dus ben ik zeker, dat, zoo slechts deze brief tijdig genoeg in uwe handen koomt, gy mijne bede met der daad bewilligen zult. – De vraag is alleen, voor my uit Amsterdam een Manuscript van wylen mijn' Vader meê te brengen, het geen nog onder mijn' Broeder berust. Het *volumen* is niet groot: maar zoo er echter tegen vermoeden geen plaats voor mocht zijn in uw rijtuig, eilieve! wees dan zoo goed en recommandeer het aan den Heer *Lampsins*, die in dat geval immers wel zoo goed zal zijn, er zich om uw- en om mijnentwil-beide van te willen chargeeren. Niet wetende, waar Gy in Amsterdam zoudt zijn aan te treffen, heb ik mijn' broeder[48] niet kunnen aanwijzen hoe of waar het voor u te bezorgen; maar wees zoo goed, bid ik, by den Hr. *Bilderdyk, op het Spui, by de Heisteeg, ten huize van Bardon*, iemand er om te zenden, zoo zal men 't u afleveren. Ik kan u niet zeggen, welk plaisir ge my daar mede zult doen. Mag ik UHWelGeb. bidden, myne onderdanigste respects aan UwHWG. Heer Vader, Vrouw Moeder, en aan welgedachten Heer Lampsins te offereeren. Daar deze brief geschikt is om ingesloten te worden, durf ik hem niet langer maken. Ontfang des mijnen hartlyken groet en hou my in Uwe dierbare vriendschap op 't ernstigste aanbevolen. Ik blyve, als steeds, tot den dood toe, onveranderlyk,
HoogWelgeboren Heer, hoogstgeliefde Vriend,
Uw onderdanige Dienaar en hartlyke Vriend,
Bilderdijk.

15. Leiden, 26 augustus 1806

HoogWelgeboren Heer, hooggeëerde vriend!
Schoon mijne zwakheid my het schryven nog genoegzaam verbiedt, kan ik echter het tegenwoordig paket niet naar Brunswijk laten afgaan zonder er een lettertjen aan UHoogwelgeb. in te sluiten. Gevoelig voor alle de weldaden en blijken van toegenegenheid, zoo lang en zoo veelvuldig van Uwe geëerde familie ontfangen, en door uwe persoonlyke hartlykheid my altyd dubbel veraangenaamd, reserveer ik my, zoo dra mijne krachten het my zullen toelaten, Uwen HWelGeb. Heer Vader en Vrouwe Moeder mijne erkentenis deswegens in voeglyker forme[49] te betuigen; doch ik hoop van Uwe goedheid, by Hun HoogWelgeb. voorloopig mijnen dank wel te zullen willen afleggen, gelyk ik 't de eer heb by dezen ten Uwen aanzien te doen. Myne oogen schemeren my op dit blad, daar ik sedert eenige dagen zeer geaccableert[50] ben geweest van de hitte der Hondsdagen, die my geweldig epuiseert, en ik bid UHWG. dit weinige voor ditmaal ten goede te houden. Ik beveel my in de aanhoudendheid van Uwe vereerende vriendschap en goedwilligheid, en teeken my, met de oprechtste achting, hartlijkheid, en verkleefdheid,
Hoog WelGeboren Heer,
UHoogWelGeboren Ootmoedige en Gehoorzame Dienaar[51]
Bilderdyk
Leyden, den 26[n] Aug[s] 1806.

16. Isaäc da Costa aan onbekend
Amsterdam, 14 december 1858

Amsterdam, 14 Dec. 1858.

HoogWelgeboren Heer
Ik ben byna beschaamd, U de vriendelyk ter inzage verstrekte Deelen eerst nu te retourneeren. Doch myn zeer bezette tyd noodzaakte my de voortzetting der belangryke lectuur telkens uit te stellen. Ook kon ik my het genoegen niet weigeren, het een en ander te noteeren, dat tot myne speciale studie behoorde, t.w. de Geschiedenis der Joden in Spanje. De Schryver is evenwel op dat gedeelte uiterst onvolledig en veelal onjuist en eenzydig. Van Uw verplichtend aanbod ten aanzien der verdere deelen mag ik geen gebruik maken, daar ik onlangs vernam dat het werk aanwezig is in de Koninklyke Bibliotheek van waar my dan ook dezer dagen alle de Deelen verstrekt zyn. Ontfang intusschen voor de vergunde lectuur en het lange geduld de uitdrukking myner byzondere erkentlykheid.

Ik maak van de gelegenheid gebruik om Uw [onleesbaar] met Mevr. Van Kattendyke myne Christelyke groet en heilbede over huis, gezin en werkkring aan te bieden. Laat ook van my op het welmeenendst alle onze vrienden in de [onleesbaar] van het overdierbare Geloof gegroet zyn. Het overlijden van

Schiethart[52] zal wel voor allen een groote droefheid geweest zijn, en als een groot gemis gevoeld worden.

Met hoogachting verblyf ik,
HoogWelGeboren Heer,
Uw dvd[r] en Br. in Christus onze Hope,
Is. da Costa

Noten

1. *par faveur*: door iemands welwillendheid bezorgd.
2. Het Grieks klopt niet. Bedoeld is: ἢ πῖθι ἢ μὴ πίθι: 'drink het op, of drink het niet'.
3. Horatius, *Ars poetica* 413: *multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit* ('als jongen heeft hij al veel doorstaan en gedaan, hij heeft gezweet en is warm geworden'). De auteur brengt deze woorden in verband met Ascanius, Aeneas' zoon in Vergilius' *Aeneis*.
4. Niet als voornaam bekend. Het Latijnse *baro* betekent 'stommerik'.
5. Evenmin als Eriel en Pesters geïdentificeerd.
6. Ander handschrift dan van brief 1. De verwijzing naar Ascanius is de enige aanduiding van bijelkaar behoren.
7. Er staat: *auro* (met goud) i.p.v. *aura* (met lucht): Vergilius, *Aeneis* III.339: *quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura?* ('En hoe zit het met de kleine Ascanius? Leeft hij nog en voedt hij zich nog met lucht [= ademt hij]?').
8. Bilderdijks absentie van Brunswijk volgt uit het noemen van de plaatsnaam in het adres. Hij verbleef op die dag in Hildesheim bij Wilhelmina.
9. Wat hier en in de brieven 5, 8, 9 en 10 is onderstreept, staat in Frakturschrift.
10. Waarschijnlijk verwijst Bilderdijk met enige ironie naar elegie III.1.35, waar Propertius zijn eigen postume roem voorspelt: *illum post cineres auguror ipse diem* ('zelf voorspel ik dat die dag er gaat komen, na mijn crematie'). Blijkbaar heeft hij met zijn pupil Propertius gelezen.
11. Geciteerd door de vijfde-eeuwse auteur Macrobius, *Saturnalia* II.3.3, in deze vorm: *minime sero veni, nam nihil hic paratum video*. Blijkbaar citeert Bilderdijk uit zijn hoofd.
12. Bilderdijks verblijf te Brunswijk volgt uit het beknopte adres, zonder plaatsnaam.
13. Bilderdijk doelt op *Carmina* III.8.27: *dona praesentis cape laetus horae* ('pak blij de geschenken van het huidige uur').
14. Onheldere bijzin; onzekere betekenis van *si* en *ne quidem*.
15. Een luitenant Rivière betaalde maandelijks vier taler voor lessen in het Frans over de bouwkunst: *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 717 en 940.
16. In de laat-middeleeuwse ridderroman *Valentijn ende Oursson* was de tovenaar Pacolet in het bezit van een vliegend houten paard. In de veilingcatalogi van Bilderdijks boeken komt geen druk van dit verhaal voor, al zijn er vrij wat verschenen: Willem Kuiper, 'Valentijn ende Oursson', *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 28 (2010), 213-245, 223. Bilderdijk kende het verhaal (ook?) uit de *Reliques of ancient English poetry* (1765) van Thomas Percy (1728-1811), maar in 'Valentine and Ursine' speelt Pacolet geen rol. Evenmin in Bilderdijks bewerking tot 'Ursijn en Valentijn' (1795): *Mengelpoëzij* 2, 121-153; *DW* 1, 104-125. Zie ook Arie Zijderveld, *De romancepoëzie in Noord-Nederland van 1780 tot 1830* (Amsterdam 1915) 131-141; Ton Geerts, 'Twee tekeningen bij Bilderdijks *Urzijn en Valentijn*': *Het Bilderdijk-Museum* 15 (1998) 13-14.
17. De verveling doorbreken.
18. De uitgever Pieter Johannes Uylenbroek (1748-1808). De betekenis van *oprolling* niet achterhaald.
19. Redeneringen.
20. Uylenbroek gaf vanaf 1788 twintig zg. *Schakeeringen* van zijn *Kleine Dichterlijke Handschriften* uit, waarin Bilderdijk m.u.v. de laatste bundel steeds met werk vertegenwoordigd was.
21. *The physician's vademecum, being a compendium of nosology and therapeutics, for the use of students* (Londen 1794) van Joseph Townsend (1739-1816). Vgl. Bilderdijks veilingcatalogus-1832, 43/422.
22. Waar Bilderdijk nooit is geweest!
23. Aplonius Jan Cornelis Lampsins (1754-1834), geheimraad en kamerheer van de koning van Pruisen, aan wie Bilderdijk op 16 juni 1803 enige regels voor Uylenbriek meegaf. Zie over hem *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 714, 733-734 en 742-743 inzake overleg in 1805 met de voogden van Bilderdijks dochter Louïse.
24. Deze brief is geschreven op een strookje van 55 x 180 mm.
25. Ondertiteld: *ou des Géorgiques Françoises*. Dit werk van de Abbé Jacques Delille (1738-1813) verscheen in 1800 tegelijk in Basel en Straatsburg. Najaar 1800 werd Bilderdijk er door enige Hollandse dames op geattendeerd.
26. Vroeg in 1802 kwamen de zangen 1 en 2 van haar *De veldeling, of de Franse landgezichten van den abt Jaques Delille* uit, in 1803 gevolgd door de zangen 3 en 4: Frank Trumpi, *Anna Catharina Brinkman, Wed. van Streek, (1760-1828). Een biografische schets en bibliografie van een der vergeten dichteressen uit de achttiende eeuw* (Nijmegen 1983) 130-134.
27. Rachel van Herzeele-Haganaeus (1752-1815) was een van Louïses weldoensters. Bilderdijk droeg zijn vertaling o.d.t. *Het Buitenleven* (Amsterdam, Allart, 1803) op aan haar dochter Maria Johanna Bigot de Villandry-van Herzeele (1773-1832). Zie *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 209 en 254.
28. Werkzaam van 1777 tot 1820. Ten tijde van deze brief was hij gevestigd op de Dam.
29. Deze in 1800 te Amsterdam bij Jean Bernard Elwe (1777-1815) verschenen bundel heeft toch nog een omvang van 48 ongepagineerde bladen (96 pagina's). De titel was door Elwe bedacht: *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 682; L.T. Monfils, *Willem Bilderdijk Bibliografie* (Amstelveen 2006) 65-66.
30. Bedoeld zal zijn de Abbaye Ste-Geneviève aan de huidige Rue Clovis.
31. Nochtans is Bilderdijk nooit in Parijs geweest.
32. De machinerie die de waterhuishouding van Versailles regelde.
33. Hoe wist hij dat die stukken 'heerlijk' waren? Bilderdijk is nooit in de Oranjezaal in Huis ten Bosch geweest, waaruit ze in 1795, overeenkomstig het recht op krijgsbuit, naar Parijs zijn overgebracht.
34. Over Charles Lebrun (1619-1690) en Noël Coypel (1628-1707) of een naamgenoot vernemen we in Bilderdijks geschriften niets.
35. Van de Heilige Clotilde (overl. 545), die haar man Clovis I tot het christendom bracht, zijn geen gedichten bekend.
36. De meest recente editie van diens *Rijmkroniek van Holland* (tweede helft dertiende eeuw), in 1772 verzorgd door Balthazar Huydecooper (1695-1778): Bilderdijks veilingcatalogus-1832, 16/166.
37. *Het Buitenleven* (Amsterdam, Johannes Allart, 1803).
38. *Algemeene Konst en Letterbode* 1803, 57-63 en 68-75. Bilderdijk betoont zich wel lichtgeraakt over deze uiterst faire bespreking, die alleen zegt waar het op staat: 'Nimmer ontmoette Recensent een Vertaler of Navolger die zich zoo zeer bevlytigde om den oorspronglyke Schryver, welken hy overbragt, te verlagen en als een ellendig vernuft te doen voorkomen'. Bilderdijk maakte er namelijk veel werk van om Delille en Buffon af te katten en zijn goede kennis De Luc op te hemelen. De bespreking bevat vrij veel lof, al worden enkele taalfouten aangewezen en is er kritiek op typisch Bilderdijkiaanse samenstellingen als 'dorpfeestwoeling'. Over

Bilderdijks 'Orthodoxie' in deze bespreking niets.

39. De delen 1-3 van *Poëzij* verschenen in 1803; in 1807 verscheen nog een vierde deel.
40. Naar het Griekse 'a(n)' + 'odunè': zonder pijn. Het betreft hier een kwakzalversmiddel om de gevaren bij het doorbreken van de eerste tanden te verminderen, al voorkomt het kettinkje volgens de adverteerders ook een reeks andere aandoeningen. De halsketting bestond uit kralen die gedroogde wortel van het giftige bilzenkruid bevatten. De prijs was liefst vijf shilling (een werkmans weekloon). Of de 'uitvinding' ervan aan de arts Paul Chamberlen (1635-1717) moet worden toegeschreven of niet, zijn naam als auteur van een essay over het 'middel' werd in de advertenties (al vanaf de vroege achttiende eeuw) genoemd. Of Bilderdijk inderdaad geloof aan zo'n kettinkje hechtte en het zijn dochtertje heeft omgedaan, weten we niet. Zie Francis Doherty, 'The anodyne necklace: a quack remedy and its promotion', *Medical History* 34 (1990) 268-293. Met dank aan Gerard Fontijn.
41. Bilderdijk had toen twee dochtertjes: Adelheide Wilhelmina (10 juni 1801-17 augustus 1805) en Wilhelmina Irene (5 november 1802-29 november 1804).
42. Nadrukkelijk.
43. Bij Jean François Ponnaz in de Lange Dammstrasse hoek Oker. Het vorige adres was Kannegiesserstrasse bij de weduwe Hansen:: *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*, 663 en 683.
44. In 1803 werd het keurvorstendom door Franse troepen bezet.
45. Beantwoording van.
46. Verlaten.
47. Omschreven, bepaald, gedefinieerd.
48. Isaäc Bilderdijk (1773-1851), over wie de oudere broer doorgaans weinig te spreken was.
49. In gepaste bewoordingen.
50. Overweldigd.
51. De onderstreepte gedeelten zijn oplossingen van abbreviaturen.
52. Onbekend.

8 juli 1806: Jan Willem Kumpel vraagt Catharina Rebecca Woesthoven om hulp

Jaren na het uiteenspatten van zijn vriendschap met Bilderdijk, benadert Jan Willem Kumpel Bilderdijks ex met een verzoek om hulp. De brief is zonder meer boeiend wegens stijl en inhoud, maar is ook van belang, omdat die het begin markeert van allerlei machinaties die Kumpel in 1808 in het Amsterdamse werkhuis zouden brengen, waar hij tot 1821 zou worden vastgehouden. Door wiens of wier toedoen? Daarover nader door Dini Helmers in haar onderzoek naar Woesthoven (zie *BM* 2015) en door Hanneke Ronnes in haar editie van Kumpels herinneringen (zie hierna). Aldaar over deze brief op resp. p. 191 en 55. (MvH)

J.W. Campbell gen. Kumpel aan C.R. Woesthoven

Amsterdam, 8 juli 1806

BM B 34-1

Wel Edel geboren Vrouwe!

Het hart wil een klager hebben, dit is een gemeen spreekwoord, maar laat ons naauwkeuriger spreken, en zeggen: Het vol hart wil zich door klagt ontlasten, en de klager zoekt een geöpend oor om zyne klagten te hooren, en een ander hart t welk deel in zyn lyden nemen wil. Tot wie kan ik, in myne klagten my beter wenden [dan] tot U; wie kan de bronnen van myn lyden en ongeluk beter naspooren dan Gy, Mevrouw! Gy hebt my in gelukkiger dagen gekent, en weet, om ronduit te spreken: *dat de man, die uw karakter; en hart het uiterst onregt heeft aangedaan, met voorbedagten raad, en onder teekenen van vrindschap, ook my geruïneert heeft. en waarom toch? om dat de Natuur my immers zoo mild als hem met het dichtvermogen beschonken had.* Gaan wy voorby [aan] alles wat hy my gedaan heeft; de cathalogus is te lang en te zwart. Maar boven dien kunt Gy myne gevoelens van eer best regt doen, en uwe geregtigheids liefde is 'er boven allen genegen toe, en gy weet dat myn gedrag nimmer éénige blaam verdient heeft, van Jaren herwaarts. Maar ook ik kan tot u, in veel gevallen, niet te vergeefsch myn toevlugt nemen: want Gy hebt gewis bereidvaardig en waarschynlyk invloed genoeg om mij vrinden te bezorgen, en boven al verstand om de vooroordeelen weg te vaagen, die men tegens my heeft weten, te doen opryzen. Immers van Tyd tot Tyd, van plaats tot plaats durf ik myn verblyf opgeven, en antwoorden tegens alle tegenwerp[ing]en: maar ook wie heeft my ooit iets voor de vuist, en wezentlyk een' daad te last gelegt? – Geen Apologi dus waar geen beschuldiger met eere is, in eene private brief. Gy verlangt ze niet, en My betaamt die op dit pas niet. bovendien zal ik die wel moeten maken als ik de geschieden is van myn leven geven zal. –

De questien die in Uw gemoed opryzen zyn edeler, en maar twee: Wat is Uw onheil? en hoe kunt gy gered worden? de eerste vraagt de rede, de andere de goede wil. – Gy ziet Mevrouw dat ik t karacter van myne vrinden niet vergeet. Welaan! geven wy voldoend antwoord op beiden. –

Myn onheil is aan alles werkelyk gebrek te hebben, als aan de eerste behoeftens des levens. Ja kleding zelfs, terwyl ik door kleine schulden derven moet, alles wat my, onder menschen die op den schorts [sic] zien nog eenigsints aanzien geven kon. ik heb bagatellen van schulden, waardoor hier en gindsch myn goed staat, dat goed ontbrekend verlies ik alle voorkomen en myne kenniss', (een bron van goud anderszints) geeft alleen nu, en dan, en meestal ellendig, een stuk droog brood. – was ik tamelyk gelogeert, was ik wel gekleed, myn gebrek zou alhaast geeindigt zijn, en zich zelve in een vry redelyke situatie herscheppen: en dit geheel gebrek tot een geld som gebragt bepaalt zich tot min dan een duizend Gulden: Hoe gering Mevrouw geconsidereert wat ik zou kunnen zyn. –

Het middel nu om my te redden, is door een voorschot van die som, doch vermits de goedwilligste niet kan, en de neus van een man, al is hy de eerlykste geen onderpand is, moet ik observeeren dat by menschen, gelyk velen in onze stad zyn, die om honderd guldens verlies als om niets geven, het niets zou zyn een aandeel van Eenhonderd gulden in zulk eene geldlening te nemen. Tien Menschen ieder voor Honderd guldens, mits de Som, in eene massa in myne hand valt redden my. Ja verzekeren my van een bestaan. daarvoor zou ik passeeren eene Obligatie ter waarde van duyzend guldens, ge-